

**ПРИМЕНА ФУНКЦИОНАЛНОСТИЛИСТИЧКОГ ПРИСТУПА ЗА
УНАПРЕЂИВАЊЕ ЧИТАЛАЧКЕ ПИСМЕНОСТИ У ЗАВРШНОМ
РАЗРЕДУ ПРВОГ ЦИКЛУСА ОБАВЕЗНОГ ОБРАЗОВАЊА¹****Милка В. Николић²**

Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

У раду се испитују могућности примене *функционалностилистичког приступа* за унапређивање *читалачке писмености* (читање и разумевање прочитаног) у настави матерњег језика у завршном разреду првог циклуса обавезног образовања. Полази се од става да се ученичка постигнућа у области *читалачке писмености* могу побољшати усавршавањем *функционалностилистичке компетенције*, тј. вештине правилног избора језичких јединица у различитим областима употребе језика – функционалним стиливима. Циљ је да се осмисли одговарајући начин структурирања наставног процеса како би се ученици завршног разреда првог циклуса обавезног образовања оспособили да запажају начин на који се употребљавају језичке јединице у различитим функционалним стиливима. Примена функционалностилистичког приступа подразумева да се у наставном раду користе лингвометодички текстови типични за одређене врсте људске делатности. Наставни процес треба структурирати у оквиру корелацијско-интеграцијског система којим се повезују наставне области *језик и култура изражавања*: (1) у првој етапи за дати текст одређује се његова сврха (ко пише такве текстове, коме су намењени, какав се садржај преноси); (2) у другој етапи разматра се начин излагања тако што наставник усмерава ученике да запазе стилске црте које се остварују таквим начином излагања; (3) у следећој етапи ученици, уз наставниково усмеравање и у складу са својим знањем граматике и лексикологије, у тексту уочавају и описују језичке јединице карактеристичне за функционални стил којем тај текст припада. На овај начин успоставља се паралела између сврхе текста, начина излагања који се усклађује са његовом сврхом и избора језичких јединица (лексика и синтаксичке конструкције).

Кључне речи: функционалностилистички приступ, функционалностилистичка компетенција, читалачка писменост, образовни стандарди, први циклус обавезног образовања, настава матерњег језика, корелацијско-интеграцијски наставни систем.

1. Увод

У савременим приступима образовању, *читалачка писменост* схвата се као способност ученика да разуме прочитани текст, да проналази информације у тексту, да их тумачи, критички разматра и користи у различите сврхе (према: *PIRLS 2006*; *Разумевање прочитаног – PISA 2003 и PISA 2006*). Вештина *читања и*

¹ Овај рад написан је у оквиру пројекта *Динамика структура савременог српског језика*, број 178014 (2011–2015), који финансира Министарство за науку и просвету Републике Србије.

² milanik75@gmail.com

разумевања прочитаног представља предуслов за постизање успеха не само у школском учењу, него и професионалном усавршавању и укључивању појединца у друштвени живот.

Према PISA програму, једна од компетенција обухваћених *вештином читања и разумевања прочитаног* јесте „рефлексија о форми текста и евалуација“, која подарзумева „процену адекватности начина преношења информација“ и „запажање форме, жанра, стила (начина) писања“ (према: *Разумевање прочитаног – PISA 2003 и PISA 2006*). Исто тако, према студији PIRLS, која испитује постигнућа ученика млађих разреда основне школе, међу *читалачким компетенцијама* наводи се „испитивање и евалуација садржаја, језика, и текстуалних елемената“ (према: *PIRLS 2006*). Компетенција која подразумева способност ученика да испитује и процењује језичко-стилске одлике текста у односу на сврху и садржај текста – у овом раду посматра се са функционалностилистичкг аспекта. У раду се испитују могућности примене *функционалностилистичког приступа* за унапређивање *читалачке писмености*, тј. постигнућа у области вештине *читања и разумевања прочитаног* у завршном разреду првог циклуса обавезног образовања.

Како се указује у функционалној стилистици, од говорника стандардног језика очекује се да располаже *функционалностилистичком компетенцијом*, која обухвата: (а) познавање различитих *функционалних стилова* као поткодова стандардног језика (разговорни, административни, публицистички, кањижевноуметнички, научни); (б) способност за успешно *преукључивање* са једног поткода на други; (в) способности да се правилно одреди „стилски пасош“ језичке јединице (Катнић-Бакаршић 2001: 69). У овом раду полази се од става да се ученичка постигнућа у области *читалачке писмености* могу побољшати усавршавањем *функционалностилистичке компетенције*, тј. вештине правилног избора језичких јединица у различитим областима употребе језика – функционалним стиловима. Циљ је да се осмисли одговарајући начин структурирања наставног процеса како би се ученици завршног разреда првог циклуса обавезног образовања оспособили да запажају начин на који се употребљавају језичке јединице у различитим функционалним стиловима.

2. Функционалностилистички приступ у настави језика

У савременим методичким приступима настави матерњег језика инсистира се на *контекстуализацији* наставних садржаја, лингвометодичких текстова и методичких поступака (в. Вељковић-Станковић 2013: 27–37). Употребом контекстуализованих примера у одговарајућим комуникативним ситуацијама доприноси се стицању активних и примењивих знања. „Контекстуализација наставних садржаја и језичких инпута на којима се заснива обрада наставне јединице, као и екстериоризација образовних, васпитних и функционалних циљева обезбеђују добро структурисан методички приступ“ (Вељковић-Станковић 2013: 36). Овако конципиран приступ настави језика биће примењен у нашем разматрању начина на који се *функционалностилистички приступ* може применити за унапређивање постигнућа у области вештине *читања и разумевања прочитаног* у завршном разреду првог циклуса обавезног образовања.

Последњих година посебна пажња посвећује се иновирању и усавршавању примене *лингвостилистичког приступа* у настави матерњег језика и књижевности (в. Вељковић-Станковић 2010; Јовановић 2010).³ Исто тако, наставницима се сугеришу садржаји и начини наставног рада који омогућавају успешну примену сазнања савремене *функционалне стилистике* у наставној пракси (в. Кликовац 2010; Симић 2010).

Посматрани из перспективе савремене теоријске концепције функционалних стилова, практични циљеви наставе матерњег језика „тичу [се] не само усвајања књижевног језика (укључујући и његове различите облике – функционалне стилове) и богаћења учениковог света и његове способности да га изрази; тичу се и изграђивања његове осетљивости на разне видове језичке манипулације“ (Кликовац 2010: 149). За наставни рад у млађим разредима може се применити следећа методичка препорука: „dovoljno је обраћати пажњу на најочигледније чињенице, од којих је прва – могућност провизорне класификације текстова према људским делатностима; а друга – препознатљивост неких функционалности језичких јединица у систему и њихова нотација у речнику књижевног језика“ (Симић 2010: 241). Међутим, у старијим разредима има више могућности за методичко осмишљање обраде наставних садржаја о функционалним стиливима.⁴

3. Унапређивање читалачке писмености применом функционалности стилистичког приступа

У овом раду предмет нашег интересовања биће неуметнички текстови, будући да се ученици од првог разреда на различите начине баве уметничким текстовима, при чему се упознају и са њиховим језичко-стилским одликама. Наиме, уметнички текстови у настави матерњег језика појављују се у све три наставне области: (а) као предмет тумачења на часовима књижевности, при чему се анализа језичко-стилских карактеристика може остварити не само као једна од фаза у аналитичко-синтетичком процесу, него и као полазиште наставне интерпретације; (б) као полазни текстови за обраду наставних садржаја из граматике и лексикологије, и као текстови за примену и увежбавање стечених знања из језика; (в) као модели одређеног облика изражавања (описивање, приповедање, дијалог) за који се ученици оспособљавају на часовима културе изражавања.

Нашим разматрањем биће обухваћени текстови који припадају *научном, административном и публицистичком* функционалном стилу. Разматрање одлика *разговорног* функционалног стила остављамо за другу прилику, будући да ово питање захтева посебан простор, како због особености овог стила у односу на остале неуметничке видове употребе језика, тако и због специфичног начина обезбеђивања корпуса.⁵ Насупрот томе, научни, административни и публицистички

³ Међутим, лингвостилистички приступ није новина у настави, в. излагање Д. Јовића на Зимском републичком семинару за наставнике српског језика одржаном 1973. године (Јовић 2009).

⁴ Уп. методички приступ наставним садржајима о функционалним стиливима који примењује Д. Кликовац у уџбенику из српског језика за осми разред (Кликовац 2011).

⁵ Како се објашњава у функционалности стилистичкој литератури, *природни* разговорни стил реализује се у свакодневној незваничној комуникацији, и то најчешће у усменој форми (Тошовић 2002: 384–385). Најједноставнији начин да се дође до корпуса текстова разговорног стила јесте

текстови одликују се заједничким језичким одликама, тзв. „функционалностилским универзалијама“ карактеристичним за специјалне стилове у индоевропским језицима (Радовановић 1990: 42, 45).

У заједничке одлике специјалних стилова сврставају се: (1) деагентизоване реченице, (2) номинализоване јединице, (3) конструкције с предлошким изразима. Ове језичке карактеристике произлазе из тежње за прецизним семантичким нијансирањима, као и из тежње за уопштавањем и апстракцијом. Зато је начин изражавања у научним, административним и публицистичким текстовима тежак за разумевање ученицима млађег узраста.

У упознавању са неуметничким функционалним стиловима, на млађем школском узрасту треба поћи од оног што је најједноставније за разумевање, а то су публицистички текстови. Затим треба увести административне и научне текстове. Наставни процес треба структурирати у оквиру корелацијско-интеграцијског система којим се повезују наставне области *језик* и *култура изражавања*. Наставни рад спроводи се на одговарајућем лингвометодичком тексту, уз поштовање принципа поступности и примерености узрасту и у складу са захтевима наставног програма из области *језик* и *култура изражавања*.

Функционалностилистички приступ треба применити тако да се унапређују постигнућа ученика у оним стандардима *читалачке писмености* који су најуже повезани с функционалностилистичком компетенцијом (в. *Општи стандарди постигнућа – Образовни стандарди за крај првог циклуса обавезног образовања*): (1) на основном нивоу постигнућа – стандард који се односи на оспособљеност да се разликује књижевноуметнички од информативног текста (1CJ.1.2.7.); (2) на средњем нивоу – стандард који се односи на вештину да се одреди основни смисао текста и његова намена (1CJ.2.2.5.); (3) на напредном нивоу – стандард који се односи на оспособљеност да се разликују гледишта заступљена у информативном тексту (1CJ.3.2.3.), као и стандард који се односи на вештину да се процењује сврха информативног текста у односу на предвиђену намеру (1CJ.3.2.6.).

Применом функционалностилистичког приступа могу се побошљавати и ученичка постигнућа дефинисана другим стандардима у области *читање и разумевање неочитаног*, на шта ћемо указати приликом разматрања конкретних примера, тј. текстова који припају различитим функционалним стиловима.

Навешћемо по један пример за примену функционалностилистичког приступа у осмишљању методичке структуре часоова на којима би се ученици упознавали са неуметничким функционалним стиловима на такав начин да се усавшавају и *функционалностилистичке* и *читалачке компетенције*. Као што је претходно речено, све аспекте наставног рада настојаћемо да прилагодимо узрасту ученика и да ускладимо са захтевима наставног програма из подобласти *лексикологија* и *граматика* и области *култура изражавања*.

Примена функционалностилистичког приступа подразумева да у разматрању лингвометодичких текстова полази од ванлингвистичких чинилаца које стилистичари узимају као критеријуме за класификацију функционалних стилова. Од ванлингвистичких чинилаца у завршном разреду млађег школског узраста ученик може да одреди врсту делатности у оквиру које је одређени текст настао

преузимање одломака из драмских текстова и дијалогских сегмената из приповедних текстова. Међутим, у том случају немамо *природни*, него *стилизовани* разговорни стил.

(новинарство, наука, уметност, званична комуникација, незванична свакодневна комуникација), као и циљ и учеснике комуникације у свакој делатности.

3.1. Публицистички стил

Осим текстова из дечјих часописа, за упознавање публицистичког функционалног стила може се узети одговарајући текст из штампе намењене „одраслим“ читаоцима. Наводимо вест из дневних новина која је по садржају блиска ученицима у завршном разреду првог циклуса образовања:

СРПСКИ ДАН НА ВИМБЛДОНУ:

Новаков сусрет са Цонгом на централном терену!

После дана паузе сутра се наставља са мечевима на Вимблдону. Љубитељи тениса у Србији имаће много разлога да првог дана у другој недељи турнира посматрају надметања на теренима Вимблдона, јер ће на њима играти Новак Ђоковић, Ана Ивановић, Ненад Зимоњић, Бојана Јовановски и Ивана Јоровић.

Прва ће на травнату подлогу изаћи Ана Ивановић, која ће наставити свој дуел против Сабине Лисицки, који је у суботу прекинут због мрака при резултату 1:0 за Немицу и 1:1 у гемовима у другом сету. Биће то први дуел на терену број 1.

Новак Ђоковић ће играти на централном терену свој дуел осмине финала против Жоа-Вилфреда Цонге, са којим је играо недавно на Ролан Гаросу и победио. Први носилац на трећем Грен слему у сезони имаће испред себе најтежег ривала до сада, а оно што је све његове навијаче бринуло јесте пад који је имао у дуелу са Жилом Симоном у трећем колу. После тога указана му је медицинска помоћ, али на сву срећу све је то иза српског тенисера и он спреман дочекује дуел против другог Француза који му се налази на путу ка трофеју у Лондону.

Поред Ане и Новака, на теренима ће се наћи и Ненад Зимоњић, који ће играти у микс дублу са Самантом Стосур против Мартина Емриха и Михаеле Крајчек, а у истој конкуренцији играће Бојана Јовановски у пару са Матеом Павићем против Хорије Текауа и Сање Мирзе.

На крају, и најбоља српска јуниорка Ивана Јоровић почеће своје такмичење, а први дуел имаће против Кејтлин Мекарти.

У првој етапи наставног рада ученике усмеравамо да препознају да сврха наведеног текста јесте саопштавање података о неком новом и значајном догађају. Да је у питању информација о догађају који ће се у најскорије време одиграти потврђује реч *сутра* у првој реченици.

У другој етапи наставног рада ученике треба усмеравати да запазе основне одлике начина излагања којим се служи новинар. Може се поћи од питања о томе ко пише текст и коме је текст намењен, како би се дошло до закључка да новинар излаже на такав начин да текст буде разумљив широком кругу читалаца, да изнесе довољан број података, да то учини прегледно и сажето, а да при томе не износи лично виђење тих података. Запажа се да се реч *дуел* понавља, иако би могла бити замењена речима истог или сличног значења (нпр. *надметање*, *двобој*). Ученике треба подсетити да новинар, поготово ако пише за дневне новине, нема много

времена да улепшава текст. У овој етапи рада циљ је да се дође до стлских црта новинарског текста: разумљивост, прегледност, сажетост, одсуство личног става.

У следећој етапи ученици, у скалду са својим знањем граматике и лексикологије, у тексту уочавају и описују језичке јединице којима се постижу стилске црте карактеристичне за публицистички функционални стил. Према стандардима за први циклус обавезног образовања, у области *читање и разумевање прочитаног* на основном нивоу очекује се да ученик разуме дословно значење (1CJ.1.2.6.), а на средњем нивоу препознаје фигуративно значење (1CJ.2.2.6.); док се у подобласти *лексикологија* на напредном нивоу очекује да ученик одређује значење непознатих речи и фразеологизама на основу ситуације и текста/контекста у којем су употребљени (1CJ.3.4.4.) и да употребљава речи у основном и пренесеном/фигуративном значењу (1CJ.3.4.5.).

У том смислу, ученике усмеравамо да запазе да је већина речи употребљена у основном значењу, што омогућава да текст буде разумљив широком кругу читалаца, којима није потребно да улажу додатно време како би протумачили значење речи и текста у целини. Треба издвојити изразе: *све је то иза српског тенисера, на сву срећу, који му се налази на путу ка трофеју у Лондону*. Ученици могу одредити значење наведених фразеологизама и запазити да такве изразе употребљавамо у свакодневном говору, а да новинару омогућавају да се лакше спорезумева са читаоцима.

У оквиру наставне области *култура изражавања* наставним програмом за завршни разред првог циклуса обавезног образовања предвиђено да се ученици оспособљавају да запажају речи страног порекла (в. *Наставни програм за четврти разред*). Такве речи могу се уочавати у тексту уз разматрање разлога њихове употребе и могућности замене (*меч, турнир, терен, дуел, сет, гем, финале, ривал, трофеј, микс дубл, конкуренција, јуниорка*).

На граматичком плану, ученици могу запазити да се у наслову јавља узвична реченица. Наиме, наставни програм захтева да се ученици млађих разреда оспособе да разликују реченице по значењу: обавештајне, упитне, заповедне, узвичне (в. *Наставни програм за трећи разред*). Значење узвичних реченица на млађем школском узрасту најчешће се објашњава на следећи начин: „узвичним реченицама казујеш неко своје јако осећање“ (Милатовић, Јовановић 2010: 9). Разматрањем разлога употребе узвичне реченице у наслову усмерићемо ученике да закључе да се на тај начин привлачи пажња читаоца.

Један од стандарда у области *читање и разумевање прочитаног* на основном нивоу односи се на вештину ученика да препознаје да иста информација у тексту може бити исказана на различите начине (1CJ.1.2.3.). Наведени текст омогућава да се усавршава та вештина. На пример, иста информација садржана је у изразима *изаћи на терен* и *изаћи на травнату подлогу*, а уместо имена Новака Ђоковића јављају се изрази *први носилац* и *српски тенисер*.

Може се запажати на који се све начин износе подаци о месту, времену и учесницима догађаја, будући да је наставним програм предивђа да се у завршном разреду првог циклуса обавезног образовања ученици оспособљавају да уочавају речи и групе речи у функцији објекта и прилошких одредаба, као и речи у функцији атрибута уз именицу (в. *Наставни програм за четврти разред*). На пример, подаци о времену вршења радње исказани су групом речи (*после дана*

паузе; првог дана друге недеље турнира; у суботу) и једном речју (*данас, недавно*). Објекат се у већени случајева казује групом речи, при чему се уз именице најчешће налазе атрибути (*посматрају надметања на теренима Вимблдона; Новак Ђоковић ће играти свој дуел осмине финала; Ивана Јоровић почеће своје такмичење*), што омогућава да подаци буду што прецизнији.

Усавршавању читалачке писмености допринеће ако ученике усмеримо да запазе реченице у којима није исказан вршилац радње: (а) *После дана паузе сутра се наставља са мечевима на Вимблдону* (ова реченица нема субјекат); (б) *После тога указана му је медицинска помоћ* (ова реченица има граматички субјекат – *медицинска помоћ*, али то није вршилац радње). Поставићемо задатак да се ове реченице трансформишу тако да се именује вршилац радње и да се вршилац радње појави у служби субјекта: (а) *После дана паузе сутра тенисери настављају да играју мечеве на Вимблдону*; (б) *После тога лекари су му указали медицинску помоћ*. На крају, у дијалогу са наставником, ученици могу доћи до закључка да новинар није именовao вршиоца радње јер је читаоцу познато ко врши радњу.

3.2. Административни стил

Као лингвометодички текст за упознавање административног функционалног стила може се узети неки од документа из школског живота (нпр. извештаји о раду појединих секција), али и ваншколски административни текстови који се уз мање адаптације могу приближити ученицима млађег узраста. Такав је адаптирани одломак из *Законa о добробити животиња*:

Закон о добробити животиња

Власник животиње дужан је да обезбеди:

- 1) одговарајући смештај, хигијену, довољно простора, слободу кретања, храну и воду која одговара врсти, раси, полу и потребама у понашању животиње;
- 2) заштиту животиње од штетног утицаја временских прилика, као и од природних непријатеља;
- 3) одвојено држање животиња које узнемиравају једна другу или представљају опасност за друге животиње и људе;
- 4) одвојено држање болесних, повређених и изнемоглих животиња.

Власник животиње дужан је да животињи која се стално држи у затвореном простору обезбеди одговарајућу површину за кретање.

Власник животиње дужан је да животињи која се држи везана обезбеди у току дана период у коме неће бити везана и у коме ће моћи слободно да се креће.

Дивље животиње не смеју се држати везане, осим из здравствених разлога, а из сигурносних разлога могу се држати привремено везане.

Уџбеници из српског језика за млађе разреде омогућавају ученику да се упозна са појединим жанровима административног стила као што су *поштански обрасци* (упутница за салање пошиљке, потврда о пријему пошиљке), *телеграм*, *молба* и *извештај* (Николић, Николић 2006: 69–75, 82–82). Наведени жанрови припадају *кореспонденцијском подстилу* административног стила (Тошовић 2002:

355). С друге стране, административни текст који смо горе навели типичан је пример *законодавно-правног подстила*.

Као што је претходно указано, у завршном разреду млађег школског узраста ученик има довољно искуства у различитим видовима употребе матерњег језика и има довољно школских знања да може да одреди врсту делатности у оквиру које је одређени текст настао, као и циљ и учеснике комуникације. Са наставним радом на упознавању административног стила може се повезати један од стандарда из области *писано изражавање* – стандард који се односи на вештину ученика да свој језички израз прилагођава комуникативној ситуацији (формалној/неформалној), што је педвиђено за средњи ниво постигнућа (1CJ2.3.5.).

Као код публицистичког стила, и у разматрању одлика административног текста треба поћи од његове сврхе, при чему ученике усмеравамо да запазе да наведени текст предочава грађанима који су васници животиња: (а) какве су њихове дужности према животињама – то се уочава у изразу *власник животиње дужан је [...]*; (б) шта им закон дозвољава, а шта не дозвољава – то показују изрази: *дивље животиње не смеју се држати везане*; из сигурносних разлога [дивље животиње] *могу се држати привремено везане* (овде се глагол *моћи* јавља у значењу *мети*).

У другој етапи наставног рада ученике усмеравамо да запазе основне одлике начина излагања у наведеном административном тексту. Треба поћи од питања о томе ко пише такве текстове, што ученике доводи до закључка да у тексту нема ни једне појединости на основу које бисмо могли нешто сазнати о писцу и његовом ставу према ономе о чему пише. Ученици ће лако уочити да се поједини делови текста понављају иако би могли бити замењени речима или изразима истог значења и са истом службом у реченици (нпр. уместо израза *власник животиње* не употребљава се лична заменица), што доприноси да се чињенице излажу прецизно, јасно и потпуно. Текст је намењен власницима животиња, а њихово понашање према животињама описују се бројним чињеницама. Свака реченица доноси нови, прецизнији податак, при чему се запажа уједначеност начина излагања: *власник животиње*; *власник животиње која се стално држи у затвореном простору*; *власник животиње која се држи везана*. Циљ ове етапе наставног рада јесте да се дође до стлских црта административног текста: тежња за што потпунијом информацијом, уједначеност начина изражавања, прецизност, недвосмисленост, објективност.

Трећа етапа наставног рада подразумева да ученици, у скалду са својим језичким знањем, у тексту уочавају и описују језичке јединице којима се остварују стилске црте карактеристичне за административни стил. На лексичком плану, ученици ће уочити да су све речи употребљене у основном значењу и да у тексту не постоји реч или израз са пренесеним значењем.

На граматичком плану, у складу са функционалистичким одликама административног стила, може се разматрати однос заступљености именица и глагола. Наиме, овај стил одликује се доминацијом именица у односу на глаголе. На пример, у првој реченици има укупно 21 различита именица (неке се понављају) и 5 различитих глагола (не понављају се). Ученицима треба поставити задатак да у једноставнијим случајевима уместо именице употребе глагол. На пример, реченица *Власник животиње дужан је да обезбеди слободу кретања животиње* – може се

заменити реченицом: *Власник животиње дужан је да обезбеди да се животиња слободно креће*. На сличан начин могу се трансформисати и реченице: (а) реченица *Власник животиње дужан је да обезбеди заштиту животиње од штетног утицаја временских прилика*, [...] – може се заменити знатно једноставнијом реченицом приближно истог значења: *Власник животиње дужан је да заштити животиње од штетног утицаја временских прилика*, [...]; (б) реченица *Власник животиње дужан је да обезбеди одвојено држање животиња које узнемиравају једна другу* [...] – може се заменити реченицом: *Власник животиње дужан је да одвојено држи животиња које узнемиравају једна другу* [...].

Усавршавању читалачке писмености допринеће ако ученике усмеримо да запазе да је реченице у којима је употребљен глагол уместо именице лакше разумети. Ту појаву можемо, уз прилагођавање узрасту објаснити на следећи начин: „Глагол ствара слику пред очима, а глаголска именица као да ту слику замућује“ (Кликовац 2011: 128).

3.3. Научни стил

Лингвометодички текст за упознавање научног функционалног стила може бити одломак из уџбеника које ученици користе на нејезичким предметима. Наиме, уџбеници за основну школу писани су посебним (уџбеничким) подстилом научног стила који се од строго научног подстила разликује по: (1) дијалогском карактеру, (2) употреби стилема, (3) прилагођавању обима реченице и лексичког фонда узрасту ученика (в. Николић 2013). Међутим, начин излагања научног садржаја у уџбеницима задржава битне језичке карактеристике строго научног подстила, које му обезбеђују одређени ниво апстракције и обезличавања: (1) деагентизоване реченице, (2) номинализоване јединице, (3) конструкције с предлошким изразима (в. Николић 2014).

У том смислу, уџбенички текст за ученика представља пример начина изражавања својственог науци. Користећи се уџбеницима, ученик се упознаје са метајезиком природних и друштвених наука, што доприноси усавршавању његове функционалистичке компетенције. Осим тога, ако се узме у обзир да уџбеник представља значајан извор знања, може се очекивати да ће, запажајући и разматрајући језичко-стилске одлике уџбеника, ученик постићи већи успех у разумевању и усвајању знања из науке.

Дакле, у млађим разредима усавршавање вештине *читања и разумевања прочитаног* може се спроводити на уџбеничком подстилу. Погодан извор лингвометодичких текстова може бити уџбеник из познавања природе и друштва, из кога преузимамо одломак:

Која царства живих бића разликујемо

У природи се уочава велика разноврсност живих бића или организама. Биљке, животиње и људи чине само део те разноврсности. Осим њих, у природи постоје и други организми као што су бактерије, амебе, бичари, гљиве.

Сва жива бића, научници су, на основу сличних карактеристика, разврстали у пет група – **царства**. У једно царство разврстане су **бактерије**.

Амебе и њима слични организми чине посебно царство. Посебна царства су и царства **гљива, биљака и животиња**. Царству животиња припада и човек.

Бактерје су најједноставнији и голим оком невидљиви организми. Има их свуда – у води, ваздуху, земљишту. Неке бектерије изазивају болести код биљака, животиња и људи. Већина бактерија је безоопасна и има важну улогу у проироди. Оне изазивају распадање и труљење остатака организама и тако у земљиште враћају минерале – састојке потребне биљкама.

Гљиве живе на влажним местима. Хране се тако што разлажу угинуле организме и упијају потребне састојке. Могу да буду микроскопски ситне али и видљиве голи оком. Прве се називају гљивице, а друге – печурке.

Амебе су организми сложенији од бактерија. Ни оне не могу да се виде голим оком. Живе у води и на влажним местима. Неке амебе изазивају болести.

У првој етапи упознавања са научним стилем, као и код претходна два неуметничка текста, у дијалогу са ученицима разматрамо сврху научног текста, као и питања о томе ко пише текст и коме је текст намењен. Долази се до закључка да сврха научног текста јесте да информације које су открили научници пренесу другим научницима или ученицима. То значи да су научни текстови намењени одређеном (уском) кругу читалаца, по чему се разликују од новинарских текстова.

Седећа етапа наставног рада оријентише се на разматрање основних одлика начина излагања. Као код административног стила, ученици ће уочити да у наведеном тексту нема појединости на основу којих бисмо могли нешто сазнати о писцу, у првом плану су чињенице, а оне се износе поступно и прегледно, објашњава се и описује. Запажа се да се на почетку сваког пасуса износи нова чињеница, која се даље у том паусу прецизира увођењем нових података. У овој етапи наставног рада циљ је да се, у складу са узрастим ученика, дође до стилских црта научног текста: тежња да се све реченице муђусобно јасно надовезују и да се подаци уводе поступно, прецизност, прегледност, објективност.

У завршној етапи ученици, у складу са својим знањем граматике и лексикологије, у тексту уочавају и описују језичке јединице којима се постижу стилске црте карактеристичне за научни функционални стил. На лексичком плану ученици ће запазити да је већина речи употребљена у основном значењу. У тексту се јављају и речи које припадају одређеној науци (*бактерије, амебе, бичари, гљиве*). Пажњу треба усмерити на реч *царство*, која у свакодневном говору има једно значење, а у науци (биологији) друго.

На граматичком плану, као код административног стила, у складу са функционалистичким одликама научног стила, са ученицима можемо разматрати однос заступљености именица и глагола. На пример, у прва два пасуса има 16 различитих именица (неке се понављају) и 6 различитих глагола, чиме се потврђује да се научни стил одликује доминацијом именица у односу на глаголе.

Унапређивању читалачке писмености допринеће усмеравање пажње на реченице у којима није исказан вршилац радње, иако у свим тим случајевима у реченици постоји субјекат: (а) *У природи се уочава велика разноврсност живих бића или организама*; (б) *У једно царство разврстане су бактерије*; (в) *Ни оне [амебе] не могу да се виде голим оком*. Поставићемо ученицима задатак да ове реченице трансформишу тако да се именује вршилац радње и да се вршилац радње појави у служби субјекта: (а) *У природи научници уочавају велику разноврсност*

живих бића или организама; (б) У једно царство научници су разврстали бактерије; (в) Ни њих [амебе] човек не може да види голим оком. На крају, у дијалогу са наставником, ученици могу доћи до закључка да аутор није именовао вршиоца радње јер је читаоцу познато ко врши радњу. У даљем разматрању, долазимо до закључка да овакве реченице могу у научном тексту представљати тешкоћу за разумевање. То се може потврдити ако се погледа реченица у којој је вршилац радње исказан, иако је могао бити изостављен (јер је познат): *Сва жива бића, научници су, на основу сличних карактеристика, разврстали у пет група – царстава.* Ова реченица може се употребити без именовања вршиоца: *Сва жива бића, на основу сличних карактеристика, разврстана су у пет група – царстава.* Исту језичку особину запазили смо и у новинарском тексту.

4. Закључна разматрања

Читалачко искуство и знања стечена на часовима књижевности омогућавају ученику завршног разреда првог циклуса образовања да запази специфичност начина изражавања у уметничком тексту у односу на неуметничке текстове. Исто тако, ученик тог узраста може учити поједине специфичности употребе језика у неуметничким (информативним) текстовима. Ова способност представља саставни део *читалачке писмености*, због чега је у настави матерњег језика потребно посветити посебну пажњу њеном унапређивању. Постигнућа у *читању и разумевању прочитаног* могу се побољшати усавршавањем *функционалностилистичке компетенције*, тј. вештине правилног избора језичких јединица у различитим областима употребе језика – функционалним стиловима.

Примена функционалностилистичког приступа у настави матерњег језика подразумева да се у наставном раду користе лингвометодички текстови типични за одређене врсте људске делатности. Наставни процес треба структурирати у оквиру корелацијско-интеграцијског система којим се повезују наставне области *језик и култура изражавања*: (1) у првој етапи за дати текст одређује се његова сврха (ко пише такве текстове, коме су намењени, какав се садржај преноси); (2) у другој етапи разматра се начин излагања тако што наставник усмерава ученике да запазе стилске црте које се остварују таквим начином излагања; (3) у следећој етапи ученици, уз наставниково усмеравање и у складу са својим знањем граматике и лексикологије, у тексту уочавају и описују језичке јединице карактеристичне за функционални стил којем тај текст припада.

На овај начин успоставља се паралела између сврхе текста, начина излагања који се усклађује са његовом сврхом и избора језичких јединица (лексика и синтаксичке конструкције). Оспособљавајући се да запажа и разматра начин на који се употребљавају језичке јединице у различитим функционалним стиловима, ученик усавршава сложenu вештину разумевања прочитаног текста, проналажења информација у тексту, тумачења, критичког разматрања и коришћења информација у различите сврхе

Извори

Закон о добробити животиња. www.vetks.org.rs/documents/nacrti%20zakona/Zakon%20o%20dobrobiti.pdf. 21. 06. 2014.

Српски дан на Вимблдону: Новаков судар са Цонгом на централном терену. <http://www.telegraf.rs/sport/1134244-srpski-dan-na-vimbldonu-novakov-sudar-sa-congom-na-centralnom-terenu>. 30. 06. 2014.

Требјешанин, Б., Гачановић, Б., Новковић, Љ. (2011), *Природа и друштво, Уџбеник за четврти разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике, стр. 10–11.

Кликовац, Д. (2011), *Српски језик и језичка култура за 8. разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике.

Николић, М., Николић, М. (2006), *Српски језик и култура изражавања за 4. разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике.

Милатовић, В., Јовановић, С. (2010): *Српски језик за 3. разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике.

Литература

Вељковић-Станковић, Д. (2010), *Језик књижевног дела*; У (Босиљка Милић и Вељко Брборић, уредници): *Прилози језичком и књижевном образовању, Зборник 3*, ISBN: 978-86-84885-48-9, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, стр. 65–73.

Вељковић-Станковић, Д. (2013), *Комуникативни приступ настави српског језика*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Јовановић, Ј. (2010), *Основни принципи стилистичке анализе текста*; У (Босиљка Милић и Вељко Брборић, уредници): *Прилози језичком и књижевном образовању, Зборник 3*, ISBN: 978-86-84885-48-9, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, стр. 109–115.

Jović D. (2009), *Lingvostilistički pristup književnom delu*, У (Босиљка Милић и Вељко Брборић, уредници): *Прилози језичком и књижевном образовању, Зборник 1*, ISBN: 978-86-84885-33-5, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, стр. 163–172.

Katnić-Bakaršić, M. (2001), *Stilistika*, Sarajevo: Naučna i univerzitetska knjiga.

Кликовац, Д. (2010), *Из проблематике функционалних стилова у српском језику*; У (Босиљка Милић и Вељко Брборић, уредници): *Прилози језичком и књижевном образовању, Зборник 3*, ISBN: 978-86-84885-48-9, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, стр. 135–149.

Николић, М. (2013), *Језичко-стилски континуитет у уџбеницима на преласку из предметне у разредну наставу*, Учитель, ISSN 0352-2253, XXXI (4) (2013), стр. 552–565.

Николић, М. (2014), *Одлике научног функционалног стила у уџбеницима на преласку из разредне у предметну наставу*; У (Милош Ковачевић и Драган Бошковић): *Српски језик, књижевност и култура у процесу евроинтеграција*, Зборник радова, ISBN 978-86-85991-62-2, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, стр. 287–297.

Наставни програм образовања и васпитања за трећи разред основног образовања и васпитања. www.zuov.gov.rs/novisajt2012/dokumenta/CRPU/Osnovne

skole PDF/Prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja/3 Nastavni program za treci razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. 21. 06. 2014.

Наставни програм за четврти разред основног образовања и васпитања. www.zuov.gov.rs./novisajt2012/dokumenta/CRPU/Osnovne skole PDF/Prvi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja/4 Nastavni program za cetvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja. 28. 06. 2014.

Општи стандарди постигнућа – Образовни стандарди за крај првог циклуса обавезног образовања. http://www.ceo.edu.rs/images/stories/publikacije/Obrazvoni%20standardi%20za%20prvi%20ciklus/Standardi4_srpski_cir.pdf. 18. 06. 2014.

PIRLS 2006. http://www.iea.nl/pirls_2006.html. 28. 06. 2014.

Radovanović, M. (1990), *Spisi iz sintakse i semantike*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad: Dobra vest.

Разумевање прочитаног – PISA 2003 и PISA 2006, Минстарство просвете Републике Србије, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, Институт за психологију, Београд. <http://www.scribd.com/doc/73259618/Razumevanje-procitanog>. 28. 06. 2014.

Simić, R. (2010), *Uz diskusiju o funkcionalnoj stilistici*; У (Босиљка Милић и Вељко Брборић, уредници): *Прилози језичком и књижевном образовању, Зборник 2*, ISBN: 978-86-84885-39-7, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, стр. 229–241.

Тошовић, Б. (2002), *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.

Milka V. Nikolić

Faculty of Philology and Arts in Kragujevac
University in Kragujevac

The Applicability of the Functional-Stylistic Approach for the Improvement of Reading Literacy in the Final Grade of the First Cycle of Compulsory Education

Summary

This paper examines the possibilities of the applicability of the functional-stylistic approach in improving reading literacy (reading skills and reading comprehension) in the final grade of the first cycle of compulsory education. It starts from the premise that the students' achievement in reading literacy can be enhanced through exercising functional-stylistic competence, i.e. acquiring skills for choosing proper language units in different areas of language use. The aim is to devise appropriate teaching structure to enable students who finish elementary school to perceive the way of how language units are used in different functional styles. The applicability of the functional-stylistic approach implies the usage of the linguistically-methodical texts typical for certain areas of language use. The educational process should be structured within the correlation and integration system that connects *the language* and *the culture of expression* areas of study: (1) in the first stage the purpose of the text should be determined (who writes those kinds of texts, to whom are addressed, and how the content is transmitted); (2) in the second stage, the type of presentation is discussed in the way that teacher directs students to perceive stylistic traits achieved with this kind of presentation; (3) in the next stage, the students in the given text observe and describe linguistic units characteristic for the functional style to which the text belongs, with the teacher's guidance and in accordance with their knowledge of grammar and lexicology. In this way the parallel between the purpose of the text, the type of

presentation which is adjusted to its purpose and the choice of language units (vocabulary and syntactic structures) is achieved.

Keywords: functional-stylistic approach, functional-stylistic competence, reading literacy, educational standards, the first cycle of compulsory education, education of language, correlation and integration of the educational system.